

Raport referencyjny do modułu/przedmiotu:

Etyka środowiskowa

Opracował:
prof. dr hab. Piotr Skubała

Katowice 2015

UNIWERSYTET ŚLĄSKI w Katowicach
ul. Bankowa 12, 40-007 Katowice
www.us.edu.pl

POLITECHNIKA ŚLĄSKA, Wydział Elektryczny
ul. Bolesława Krzywoustego 2, 44-100 Gliwice
www.elekt.polsl.pl

Wstęp

Ekologia próbuje zrozumieć i opisać funkcjonowanie biosfery i wszystkich składających się nań zespołów życia. Zmierza do opisanego tajemnicy życia na naszej planecie. Czy może być coś istotniejszego dla ludzkości, niż zadanie zbadania planety, na której się zrodzili i od której funkcjonowania zależy dalszy los ludzkości? Współczesne badania ekologiczne wskazują, że stosunki między organizmami żywymi są w większości oparte na współpracy, zasadzie współistnienia i wzajemnych zależnościach oraz, że stosunki te mają mniej lub bardziej symbiotyczny charakter. Interakcje symbiotyczne przenikają współczesne ekosystemy. Są one podstawą i gwarantem funkcjonowania ekosystemów.

„Demokratyzacja energii” charakterystyczna dla społeczeństwa prosumenckiego w dużej mierze przypomina naturalne ekosystemy planety. Prosumenci działając i myśląc w sposób rozproszony, oparty na współpracy, zaczynają postrzegać siebie jako istoty empatyczne, wplecione w sieć współzależnych relacji. Zdaje się, że w dużej mierze sukces energetyki prosumenckiej będzie zależał od tego, czy będzie jej towarzyszyła zmiana w postrzeganiu i doświadczaniu świata, czy osiągniemy biosferyczną świadomość.

Treść merytoryczna

W historii Ziemi pięciokrotnie wystąpiło zjawisko zwane masowym wymieraniem, które oznacza gwałtowne (w skali geologicznej) wyginięcie wielu gatunków roślin i zwierząt w wyniku zadziaływania globalnych czynników środowiskowych. Za każdym razem około 10 milionów lat trwała odbudowa różnorodności biologicznej na naszej planecie. Obecnie na Ziemi trwa szóste wielkie wymieranie, nazywane plejstoceno-holocenem. Jest ono pierwszym spowodowanym przez jeden z żyjących gatunków. Na ile stan biosfery jest zagrożający naszej dalszej egzystencji? W 2009 roku Johan Rockström ze Stockholm Resilience Center w Szwecji oraz grupa badaczy z Europy, Stanów Zjednoczonych i Australii wytyczyli bezpieczne wartości dla kluczowych czynników środowiskowych. Przeprowadzili wiele interdyscyplinarnych badań nad procesami fizycznymi i biologicznymi decydującymi o stabilności środowiska. Wybrali dziewięć czynników, których zaburzenie, ich zdaniem, zniszczy środowisko bezpowrotnie. Określili zakres bezpieczeństwa dla każdego z tych procesów. Ich przekroczenie może zachwiać ekosystemem, prowadząc do zagłady. Z ocen badaczy wynika, że trzy spośród analizowanych procesów - zanieczyszczenie azotem, zmiana klimatu i spadek różnorodności biologicznej, nie mieszczą się już w granicach bezpieczeństwa. Przy czym, przekroczenie progu bezpieczeństwa dla pierwszego z nich jest niewielkie, w przypadku azotu 3-krotne, a w odniesieniu do różnorodności biologicznej zakres bezpieczeństwa został przekroczony 10-krotnie. Kluczową przyczyną przekroczenia progu bezpieczeństwa w zakresie niektórych z czynników środowiskowych jest sposób w jaki pozyskujemy energię ze źródeł nieodnawialnych.

„Nasza biosfera jest chora. Mamy planetę, która zachowuje się jak zainfekowany organizm. Każdy element biosfery ulega destrukcji i to coraz szybciej. Przez ostatnie 25 lat nie został opublikowany żaden naukowy artykuł, który by zaprzeczył temu twierdzeniu”
Piotr Skubała i Iwona Kukowka (2010)

Czy dalej tak możemy postępować? Czy opisane powyżej przykłady dają się pogodzić z jakakolwiek etyką? Czy nie czas na radykalne zmiany? W ostatnich 2-3 latach ukazało się kilka znaczących książek, które łączą przekonanie, że ten model rozwoju

gospodarczego i społecznego się skończył, że dalszy rozwój ekonomiczny oparty wyłącznie o wskaźniki ilościowe jest niemożliwy, że człowiek może dobrze funkcjonować bez wzrostu gospodarczego.

„Sposób, w jaki żyjemy i jakie wartości wyznajemy, zmieni się bowiem w najbliższych dekadach nie do poznania, a czy na lepsze, czy na gorsze, zdecydują o tym decyzje, które podejmiemy (lub nie podejmiemy) w najbliższych latach”

Marcin Popkiewicz (2012)

To czego dzisiaj potrzebujemy, to po pierwsze, nie nowe technologie, środki finansowe, ale nowy system wartości. Zadaniem rozwijającej się obecnie etyki środowiskowej jest systematyczne i krytyczne badanie wartości i stanowisk, które kształtują nasze postępowanie wobec otaczającego nas środowiska. Etyka środowiskowa skupia się na przedefiniowaniu granic naszych etycznych powinności. Każda etyka, która próbuje wskazać nam sposób traktowania środowiska naturalnego jest formą etyki środowiskowej. Stąd główną kwestią etyki środowiskowej nie jest to jak ludzie moralnie powinni odnosić się do innych ludzi, lecz jak powinni oni odnosić się do przyrody - do zwierząt, gatunków, ekosystemów. Powinna ustalać, co jest dobre, a co jest złe w zachowaniach ludzi względem środowiska naturalnego.

„Jaki wspaniały czas aby żyć! Ludzkość odkrywa na nowo w swojej świadomości swe źródła - naturę życia, świat, wszechświat, Boga... Stoimy u progu nowego czasu dla Ziemi, ponieważ stajemy dzisiaj przed możliwością podjęcia nowego ewolucyjnego kroku. Stajemy przed wyzwaniem, aby wkroczyć w nowe życie wraz z nowym sposobem myślenia”

Douglas Bowman (1991)

Wydaje się, że największa rola w opracowaniu i uzasadnieniu założeń nowej etyki przypada ekologii naukowej. Ekologia naukowa, dając pewną spójną wizję świata żywego, jego funkcjonowania, stała się jedną z głównych przesłanek dla powstania alternatywnego systemu etycznego i nowego podejścia do rozwiązywania problemów środowiskowych. To w niej znajdziemy podstawy do zbudowania systemu wartości i podpowiedzi, jak gospodarować środowiskiem przyrodniczym. Ekologia naukowa, która uświadamia nam jaki jest świat, w którym żyjemy, jakie rządzą nim prawa, stała się jednocześnie podstawą nowego sposobu myślenia, nowego paradygmatu i wartościowania. Podstawowe wartości etyki środowiskowej to szacunek dla życia, umiarkowanie, współodczuwanie i różnorodność.

Czy człowiek jest istotą etyczną? Jak często podejmując codzienne decyzje w naszym życiu kierujemy się etyką? Przyczyny, że postępujemy w taki, a nie inny sposób mogą być różne.

1. Odpowiedź legislacyjna - ponieważ prawo pozwala na to
2. Odpowiedź społeczna - ponieważ wszyscy tak robią
3. Odpowiedź psychologiczna - ponieważ czuję, że tak trzeba robić
4. Odpowiedź instrumentalna - ponieważ jest to najefektywniejsze
5. Odpowiedź etyczna - ponieważ respektuję takie a nie inne wartości

Jak często kierujemy się wartościami? Zachętę, wręcz nakaz kierowania się wartościami w naszych działaniach wobec przyrody znajdziemy w wielu dokumentach rangi światowej czy krajowej. Bardzo mocne uzasadnienie dla poddawania ocenie moralnej naszych codziennych zachowań znajdziemy w *Światowej Karcie Przyrody*. Zobowiązała ona rządy do szerzenia oświaty proekologicznej i uświadamiania wszystkim, że ochrona środowiska i jego racjonalne kształtowanie powinno stanowić jeden z podstawowych celów każdego człowieka

i społeczeństwa. Zostały w nim zawarte prawa oraz obowiązki ludzi w zakresie gospodarowania środowiskiem naturalnym.

„każda forma życia jest wyjątkową i zasługuje na szacunek, jakkolwiek byłaby jej użyteczność dla człowieka, i aby uznać istotną wartość innych organizmów żyjących, człowiek powinien kierować się kodeksem moralnym postępowania”

Światowa Karta Przyrody (1985)

Czegoś nam brakuje w podejściu do skutecznego rozwiązania problemów środowiskowych. Jesteśmy skazani na korzystanie z zasobów środowiskowych, usług oferowanych nam przez ekosystemy. Bez nich nie przetrwamy. To czego nam brakuje to rozsądku, mądrości w korzystaniu z przyrody. Nauczyliśmy się kreować nasze wygodne życie wykorzystując bogactwa naturalne. Robimy to jednak jednocześnie niszcząc je. Musimy nauczyć się na nowo korzystania z bogactw świata żywego w taki sposób, aby nie uszczuplać jednocześnie jego zasobów. Z ogromnego bogactwa życia musimy wybierać najlepsze rozwiązania, które powstały w toku ewolucji. Edward Wilson używa terminu „nowy environmentalizm” na określenie rewolucji w sposobie myślenia na temat biologicznej ochrony przyrody. Jej celem jest opracowanie nowych sposobów uzyskiwania dochodu z przyrody, bez jej niszczenia. Okazuje się, że jest to możliwe. Badania naukowe dowodzą, że bardziej opłaca się zachowanie kapitału przyrodniczego niż jego zniszczenie. Co więcej sposób w jaki korzystaliśmy do tej z różnorodności biologicznej w rolnictwie, hodowli czy przemyśle często nie był najlepszy, najbardziej ekonomiczny.

Szczegółowe treści merytoryczne zajęć będą odnosiły się do następujących zagadnień:

1. Świat wzrostu wykładniczego. Trendy i powiązania w dzisiejszym świecie: gospodarka-zasoby-środowisko
2. Współczesny system energetyczny i jego granice
3. Zrównoważony rozwój w teorii i praktyce
4. Scenariusze przyszłości
5. Drogowskaz do przyszłości
6. Stan wiedzy o funkcjonowaniu ziemskiego ekosystemu.
7. Prawa w świecie przyrody.
8. Człowiek i jego powiązanie z przyrodą.
9. Ekologia jako podstawa systemu etycznego.
10. Społeczeństwo i gospodarka funkcjonujące według praw natury. Znaczenie współpracy w erze post-przemysłowej i przyrodzie.
11. Wpływ człowieka na biosferę. Reakcje społeczne.
12. Bioróżnorodność największym i najmniej docenianym skarbem ludzkości. Motywy ochrony środowiska.
13. Kierunki w bioetyce i etyce środowiskowej. Jakiej etyki naprawdę potrzebujemy?
14. Ludzie w obronie przyrody. Ocena zachowań społecznych.
15. Etyka a konflikty środowiskowe. Przykładowe *case studies*.
16. Etyka a konflikty środowiskowe. Jesteś za czy przeciw?
17. Nasz ślad na Ziemi. Metoda śladu ekologicznego i węglowego.
18. Czy Polacy dbają o przyrodę? Stan świadomości środowiskowej w polskim społeczeństwie.

Opis uzyskanych kompetencji w ramach przedmiotu

Uczestniczący w „Etyce Środowiska” studenci będą rozumieć pojęcie zrównoważonego rozwoju oraz mechanizmy gospodarcze i psychologiczne, powodujące problemy z jego realizacją. Pogłębią zrozumienie powiązań pomiędzy dominującym modelem wzrostu gospodarczego a zużyciem zasobów, szczególnie paliw kopalnych oraz szeroko pojętym wpływem na środowisko. W toku zajęć poznają kluczowe trendy wpływające na te kwestie, przedyskutują też możliwe scenariusze dalszego rozwoju sytuacji. Dowiedzą się też, jakie działania możemy podejmować, żeby podjęte przez społeczeństwo decyzje służyły szeroko pojętej trwałej poprawie sytuacji.

Dzięki zdobytej wiedzy na temat funkcjonowania biosfery, praw rządzących funkcjonowaniem ekosystemów, wielostronnych powiązań człowieka z przyrodą, student będzie potrafił zaproponować rozwiązania uargumentowane etycznie do różnorodnych działań człowieka wobec przyrody i organizmów żywych, w tym rozwiązań dotyczących energetyki we współczesnym świecie. W ramach prowadzonych zajęć student uzyska szczegółową wiedzę, prezentowaną w świetle najnowszych badań naukowych, dotyczącą obecnego stanu biosfery i usług świadczonych przez ekosystemy. W odniesieniu do powyższego student uzyska kompetencję do sposobu wyboru i uargumentowanego przedstawiania sposobów eksploatacji przyrody bez jej niszczenia, w tym proponowania rozwiązań dotyczących energetyki odnawialnej. Ponadto student pozna znaczenie współpracy dla funkcjonowania ekosystemów i jej fundamentalnej roli w budowaniu społeczeństwa ery postindustrialnej, społeczeństwa prosumenckiego.

Po zrealizowaniu przedmiotu student będzie potrafił rozpoznawać motywy własnych decyzji w odniesieniu do zachowań mających wpływ na inne formy życia. Będzie potrafił analizować i interpretować wskaźniki oceniające wpływ człowieka na funkcjonowanie środowiska. Uzyska pełną wiedzę na temat znaczenia różnorodności dla funkcjonowania rolnictwa, hodowli, medycyny czy przemysłu. Zdobędzie ponadto kompetencje do rozróżnienia różnych konsekwencji etyczne, społeczne, ekonomiczne i ekologiczne stosowania różnych źródeł energii. Będzie on ponadto potrafił wymienić najważniejsze etyczne regulacje zawarte w obowiązujących dokumentach prawnych dotyczące przyrody i organizmów żywych. Udział w zajęciach pozwoli mu w obecnie i w przyszłości wybierać i przedstawiać sposoby eksploatacji przyrody bez jej niszczenia.

Będzie on przygotowany do propagowania w swoim otoczeniu postaw prośrodowiskowych, budowania poczucia więzi z otaczającym środowiskiem oraz mobilizowania innych obywateli do zaangażowania na rzecz działań służących poprawie stanu środowiska, w tym podejmowania inicjatyw prosumenckich.

Literatura

Literatura obowiązkowa:

1. Dobrzańska B., Dobrzański G., Kielczewski D.: Ochrona środowiska przyrodniczego. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 2009.
2. Living Planet Report, Biodiversity, biocapacity and development. WWF, Zoological Society of London, Global Footprint Network, 2010.
3. Wilson E.O.; Różnorodność życia. PIW, Warszawa, 1999.
4. Popkiewicz M.: Świat na rozdrożu. Wyd. Sonia Draga, Katowice, 2012

Literatura uzupełniająca:

1. „Filozoficzne i etyczne aspekty ochrony środowiska” – kurs na platformie e-learningu Uniwersytetu Śląskiego (www.el.us.edu.pl)
2. Rifkin J.: Trzecia rewolucja przemysłowa. Jak literalny model władzy inspirowało całe pokolenie i zmienia oblicze świata . Wyd. Sonia Draga, Katowice, 2012.
3. Jardins J.D.: Environmental Ethics. An Introduction to Environmental Philosophy. Wadsworth Pub. Co., 1997.